

Krčmar je nekaj časa gledal za njim. Nato je obupno zamahal z rokami in odšel v breg nad cesto, da za pomoč skliče ljudi, ki so se bili zaprli v svoje hiše, pogasili ogenj in svetilke, a dotlej še nihče ni zatisnil oči.

Pes, ki se je bil prestrašil strelav, je zopet pogledal na cesto. Povohal je na vse strani in napeto prisluhnil, kakor da prav ne zaupa smrtni tišini, ki je nastala. Nato je dvignil gobec pod zvezde, v krajez meseca, ki je prav tedaj priplaval izza slemena, in zateglo zatulil.

IZ PISMA PRIJATELJU V KALIFORNIJI*

Louis Adamič

Tržič, Slovenija, 4.—7. februarja 1949

No, Ben, zdaj sem že tri tedne v Jugoslaviji. Prvih osem dni je bilo prepolnih doživetij in zelo napornih. Ta dežela je tako živa, da te izčrpa. Mene je že. Nameraval sem skočiti v Italijo, da bi si odpočil, a tukajšnji ljudje so mi to izbili iz glave.

Zadnjih dvanajst dni spim ure in ure. Popoldne delam več milj dolge sprehode po gorenjskih gozdovih blizu avstrijske meje; kdaj pa kdaj po cesti, ki so jo zgradili Rimljani pred kakšnimi dva tisoč leti. Še zmerom je v rabi — dandanašnji se vozijo po nji lahki in težki vozovi s konjsko ali volovsko vprego, avtomobili, kamioni in kolesa. Tu pa tam je cesta zasekana v granitno gorsko pobočje. Čudil sem se, kako so to Rimljani zmogli brez dinamita; ko sem se pozanimal, sem izvedel, da so ob zmrzali zakurili mogočne ognje od lesa pod velikimi sivimi skalami, ki so se zaradi tega razklale.

Med spanjem in sprehajanjem pišem pisma in zelo obširne beležke, ki mi služijo kot prvi osnutek, čeprav dvomim, da jih bom mogel uporabiti v bližnji bodočnosti ali sploh kdaj; prvič, ker v srcu kominformovske zadeve, kakor sem jo zapopadel na nekem sestanku pri Titu

* Objavljamo odlomek iz dela »Orel in korenine«, ki ga je pokojni Louis Adamič napisal in izdal po svojem povratku iz Jugoslavije, kjer se je mudil v letih 1949—50. Delo je pričevanje človeka, ki je rastel in kot pisatelj dozorel v Ameriki, gledal na zgodovinsko dogajanje v njegovi stari domovini z očmi sodobnega napredno mislečega Američana, prizadevajoč si, da bi to dogajanje kolikor moči doumel ter na najustreznejši način pomagal, da bi ga razumeli tudi ljudje v novi domovini. — Op. uredn.

nekaj dni po svojem prihodu v Beograd, utriplje sto nadrobnosti, ki so mi jih povedali zaupno; in drugič, ker menda v Združenih državah z vsako minuto narašča histerija »mrzle vojne«.

Sinoči sem pregledal cel kup časnikov od srede in konca januarja, več izvodov mednarodne izdaje newyorškega Timesa, pariške izdaje newyorškega Herald Tribune in po dve zadnji številki Timesa in Newsweeka, ki jih izdajajo za letalski promet. Kar prevzelo me je. Izvedel sem, da brooklynški pristaniški delavci niso hoteli natovoriti jugoslovanske ladje Radnik, ker sta z enega njenih bokov viseli podobi Tita in Stalina, zaradi česar so jo imeli za pravo pravcato plavajoče zlo. Bral sem, da je Elizabeth Bentley, ki je »vohunska kraljica« zakotnih, na pol lista tiskanih lističev, izdajalka, ki je sama priznala svoj zločin, kurirka za ruskega špijona, ki je zdaj stopila v katoliški samostan, da bi se pokorila za svoje grehe, že spet izjavila pred nekim kongresnim podkomitejem, da sem eden izmed rdečih voditeljev, nato pa, nasprotnoč sama sebi, potrdila izjavo Louisa Budenza (nekega drugega bivšega komunista, ki se je spreobrnil in postal katolik), da je bil on tisti, ki je na ukaz GPU in sovjetskih agentov vzbudil v meni zanimanje za Titovo komunistično gibanje v Jugoslaviji v letih 1942 in 1943. In naletel sem še na senzacionalne novice o bojih med »protititovskimi gverilci« in Titovimi četami, ki divjajo v gozdovih in na hribih Jugoslavije, v prav tistih gozdovih in na prav tistih hribih, koder se sprehajam jaz in srečujem samo srne in veverice... Prvi teden mojega bivanja tukaj, v Beogradu in Sloveniji, so mi nesmiselne ideje, ki jih mnogi Jugoslovani goje o Združenih državah, šle pošteno na živce. Še nase sem bil hud, ker sem se med prizadevanjem, da bi spremenil njihovo mišljenje, sam spreminjal v nekakšen gejzir ameriškega šovinizma. Spočetka sem pripisoval njihovo napačno pojmovanje protiameriški propagandi, ki se bujno razrašča po vseh delih sveta, kamor seže sovjetska politika. Nato mi je postalo jasno, da to ne more biti edini razlog. Ko bi jaz živel v Jugoslaviji in »vedel« samo tisto, kar bi bral v ameriškem tisku, slišal v ameriških radijskih oddajah in videl v ameriških filmih, bi verjetno mislil in čutil o ZDA prav tako kakor Jugoslovani.

Imam svetlo, snažno sobo v mirni gorski koči vrh nekega hriba, pet ali šest kilometrov od industrijskega mesteca z imenom Tržič (v dveh ali treh lekcijah bi te mogel naučiti, kako naj to izgovoriš), kjer se ti z balkona odpre pogled na široka, z gozdom poraščena gorska pobočja. Vreme v Sloveniji je krasno — nekakšna prezgodnja pomlad; sončno je in toplo, le zrak je trohico rezen.

Medtem ko se sprehajam po gozdovih, premlevam sam pri sebi tisto, kar se mi je doslej razkrilo. Ne morem ti posredovati razumljive podobe. Samo bežno ti lahko nanizam nekaj prebliskov, ki so me presinili ob mojih prvih vtisih in ki bi jih bilo nemara treba vse še preveriti ali sploh zavreči.

Ko sem prišel iz Beograda v Slovenijo, bi bil jako rad izvedel kaj več o Titu. Povprašal sem po njem dva človeka — oba sta pisatelja, ki sem ju poznal že v letih 1932 in 1933. Prepričan sem bil, da sta si nabrala o njem celo kopico nadrobnosti, zakaj eden od njiju je Josip Vidmar, ki je leta 1943 predlagal, naj imenujejo Tita za maršala Jugoslavije, in je zdaj njegov prijatelj. Na čudo so jih moja vprašanja presenetila in spravila v zadrego. Povedati mi nista mogla nič konkretnega, specifičnega ali zanimivega. Sploh ni dobili niti biografičnega gradiva, ki bi bilo vredno, da ga prebereš. Nihče ni mislil na to, da bi ga zbral. Očitno ga doma ne potrebujejo, zelo neradi pa objavljajo dejstva o Titu in drugih voditeljih zunaj dežele.

Zakaj tako zadržujejo podatke o Titu, zakaj ne marajo vrtati po začetkih njegove življenjske poti, opisati njegove vrline in hibe, primerjati dobro s slabim, si moremo deloma razložiti tako, da komunisti ne verjamejo v pomembnost posameznih voditeljev; to drži, čeprav je Tito hkrati enakovreden kakšnemu egiptovskemu pobóženemu kralju ali Mesiji, vendar z neko značilno razliko: on ni oddaljen od ljudstva, temveč se istoveti z njim.

Razložiti si pa moremo to dejstvo tudi z revolucijo, ki se je pričela leta 1941 — v Jugoslaviji še zmerom traja, in sicer s pospešeno brzino — ko je bila konspiracija tako dolgo v rabi in navadi, da se je ne morejo čisto otresti. Nihče ne postavlja poizvedujočih ali iz radovednosti porojenih vprašanj, ki se tičejo Tita in drugih najvišjih predstavnikov, kar je z ameriškega stališča, zlasti če si pisatelj, presneto mučno. V Združenih državah so ljudje kar goltali osebne, intimne nadrobnosti o Franklinu Rooseveltu, niso pa se kdovekaj zanimali za tisto, zaradi česar je bil resnično pomemben. Za Jugoslavijo velja ravno nasprotno. Tito? Tukaj je — zakaj bi spraševali, kako je prišel in kako postal to, kar je, in kaj ima rad za zajtrk in kakšen oče je svojemu sinčku? Popolnoma v redu je, kajne? Ali ni to tako samoumevno kakor Cyranojev nos? Torej čemu poizvedovati? Vsakdo ve, da izvira Tito »iz ljudstva«.

Izreki kakor »izvira iz ljudstva« imajo tukaj natanko določen pomen, vendar nasploh v subjektivnih merilih dežele. Mislim, da to velja prav tako za voditelje kakor za ljudske množice. Ni jim jasno, da na »zahodu« le malokdo ve, kaj pomenijo besede »izvira iz ljudstva«.

Bojim se, da te bom še bolj zbegal, ako ti povem, da je Tito človek in obenem sama beseda »Tito« nekakšen stenografski simbol za »vse«, abstrakcija »vsega«, kar je bilo, kar je in bo v Jugoslaviji. Kje se konča simbol in prične človek, je kaj težko povedati. Tito je vir bodočnosti. Mnogo ljudi (čeprav ne vsi) občuti nenavadno zadovoljstvo ob pogledu nanj ali na njegovo sliko ali spričo same zavesti, da jim je nekje blizu. To jih navdaja z občutkom, da so del nečesa; ne samo zato, ker si morejo reči, »ako je on pomemben, sem pomemben tudi jaz«, temveč zato, ker so oni tisti, ki tvorijo njegovo pomembnost in se tega zavedajo.

Tito ni kaj prida poučen o Združenih državah, vendar se zelo zanima, kakor se zanimajo vsi, za ameriško tehnologijo in politične napredne sile v ameriškem življenju. Kot marksisti so kopico stvari analizirali na način, ki se po mojem mišljenju ne ujema zmeraj z resničnostjo. Vendar se niso lovili za malenkosti pri mnogih stvareh, glede katerih sem skušal poudariti svoje stališče: ena izmed teh je, da marksizem preveč poenostavlja. Kajpada so se strinjali z mojimi besedami, da je ameriški družbeno ekonomski sistem s svojimi čudesi, svojo dinamiko in problemi, ki se brez konca in kraja prekopicujejo drug čez drugega, ekspanzionističen — imperialističen, pravijo temu v marksističnih knjigah; da je tudi »mrzla vojna« ekspanzionističen hokus-pokus, ki ga nameravajo prej ali slej s pridom uporabiti; in da bi se ameriško gospodarstvo, ko bi izbruhnil mir, tako globoko potopilo, da bi ves zemljevid sveta zalila voda in ga odnesla kakor hudournik, ki brzi skozi sotesko... Jugoslovanski voditelji pa niso mogli razumeti, kako morejo organizirani delavci v Združenih državah podpirati politiko mrzle vojne. Bojim se, da jim tega nisem znal kdo ve kako dobro razložiti. Nič laže se ni meriti z ustaljenim marksističnim načinom dokazovanja v Jugoslaviji, kakor se spoprijeti s histerijo v Ameriki.

Obnoviti razgovor, med katerim je enajst ljudi dalo duška svojemu čustvovanju (kakor se je to zgodilo pri Titovem kosilu), je precej težavna naloga. Sukal se je v glavnem okrog tega, da visi bodočnost med »zahodnim kapitalizmom« in »vzhodnim komunizmom«, od katerih vsak operira z geslom, da nadomestuje drugega; res imata več skupnega, kakor običajno domnevamo, čeprav je verjetno, da bosta nekoč trčila in povzročila vesoljni potop. Kdaj? Ne tako kmalu, misli Tito — morebiti še več let ne, če se ne zgodi kaj nepričakovanega; vsaj dotlej ne, dokler ne bodo velesile tehnično pripravljene s svojim orožjem in protiorožjem. Po Titovem mišljenju pa »bodoča vojna« ni neizbežna. Ljudstva na svetu si je ne žele. Sita so vojn; žele si živeti, kolikor jim

je po naravi odmerjeno, in vzrediti otroke, ki bodo tudi njim razmere omogočale tako dolgo živeti. Vsepovsod po svetu med množicami revolucinarno vre, to vretje pa je polno nasprotujoče si dinamike, ki se mora, po napovedih Karla Marxa, prav kakor Bernarda Barucha, prej ali slej razpočiti. Čutil sem, da se ne morejo odreči svojemu osrednjemu smotru: graditi socializem. To je videti idealistično. Pravijo pa, da je tudi praktično — edina praktična politika.

Sicer ne mislim, da so kristalno jasni, ali da znajo za las natanko določiti, kaj nameravajo. Čisto nasprotno! Medtem ko smo govorili, je izrek »graditi socializem« planil zdaj iz tega zdaj iz onega ob najmanjši provokaciji. Kot socializem si očitno za začetek predstavljajo elektrifikacijo, industrializacijo in to, da postanejo Jugoslovani gospodarji svoje lastne dežele: besede, ki zvene logično v nekem preprostem smislu. Vendar slutim, da je le malo razumske logike v načinu, kako se stvari tukaj razvijajo ali ne. Nadvse jasno opažam neko elementarno teženje po izboljšanju življenjske ravni: in precejšnje število nekdanjih siromakov je že veliko na boljšem, medtem ko je sorazmerno malo nekdanjih bogatašev na slabšem. Jugoslavija ni nikdar imela številčno močnega višjega in srednjega razreda; ker ji torej primanjkuje kapitala, more izvesti industrializacijo samo z revolucijo, s socializmom in kolektivnim delom — v ta namen se pa mora polastiti vseh virov, zasnovati načrt, izuriti strokovne kadre, organizirati zdanje pokolenje v delovne »brigade«, v čete udarnikov, in navdati mladino s takšnim navdušenjem, da bo delala naporneje, kakor so kdaj delali ljudje.

Po svojih osnovnih in vsestranskih težnjah je socialistična industrializacija Nove Jugoslavije v bistvu antiimperialistična: dejavnost, ki črpa moči iz lastnih naravnih virov in odbija pohlepne in panične sunke in udarce velesil. Javna in zasebna čustva, pa misli in odnosi ljudi do te dejavnosti so prežeti od upanja na lepšo bodočnost — ne za vsakogar, pač pa za veliko večino, ne za jutri, temveč za neko dobo, ki bo nastopila šele čez mnogo let. Mnogi, ki se udeležujejo tega boja, so našli sami sebe, ali so vsaj prepričani o tem, kar je za zdaj zelo veliko — kar zadostuje. Ljudje čutijo, da delajo nekaj, kar je vredno dela, da delujejo v veliki stvari. Ne živijo udobno ali zložno, nikakor ne. Življenje je trdo, delo jih izčrpava; »lov za srečo«, ki se mu vdaja nešteto posameznikov v Ameriki, je tukaj neznan šport. Vendar se nekaterim Jugoslovanom, mogoče večini mladine, prikazujejo bežne podobe okvira, ki bo nekoč obkrožal novo sliko. V tej sliki bodo mogli zaživeti vsi delovni produktivni ljudje kot posamezniki in člani družbe pošteno, koristno življenje, polno ustvarjalne svobode.

Vem, to so velike obljube, vendar mislim, da spričujejo jugoslovansko gledanje na bodočnost. In mislim, da se ujemajo z upi, ki jih goje ljudje v Kini, v vsej Aziji in morebiti v vsej Afriki, pa v velikem delu latinske Amerike, in da veljajo, čeprav v drugačnem smislu in drugih odtenkih, tudi za ZDA in SSSR.

»Zahodni« tisk in kominformovska propaganda sta oba karakterizirala Tita, da je domišljav in veličav. Tito je ponosen, morebiti kar preveč otipljivo. Vendar je to nemara samo zunanji lesket in veliko premalo pove o njem. Zelo je mnogostranski. Očarljiv pa tako, da se mu živ krst ne more ustaviti, kadar odpre vse registre. Tito ni diktator v smislu ameriškega tiska, prav tako ne tiste vrste diktator, kakršen je domnevno Stalin, ali diktator latinsko ameriškega kova. To ni v njegovi naravi — ali pa živim v popolni zmoti in je vse, kar sem doslej videl in slišal, v resnici popolnoma drugače.

Med dolgim razgovorom pri kosilu je enkrat poslušal s kislim izrazom moj nerodni poskus, da bi ga dražil, češ da je diktator, nato pa se je nenadoma nasmehnil in rekel: »No, rad bi videl človeka, ki bi hotel biti v tej deželi diktator in bi si mogel obetati dolgo življenje!«

To še ne pomeni, da je demokrat v najboljšem ameriškem, jeffersonskem smislu. To gotovo ni. Človek, ki je bil vzgojen na Balkanu in je sprožil revolucijo, opirajoč se na dejstvo, da je na svetu Sovjetska zveza, res ne more biti takšen.

Ljudje okrog Tita? Hodili so z njim po težki poti med revolucijo, skozi mučilnice in ječe stare Jugoslavije, pa med štiriletnim vojaškim bojem, ki si ga Amerika in zahodna Evropa in večina drugega sveta komaj morejo predstavljati. Medtem ko sem petero teh ljudi opazoval v isti sobi, sem čutil, da bi, ko bi se njemu kaj zgodilo, nosili dalje s seboj simbol »Tito«. Vendar moram kaj povedati, da bi nobeden izmed njih ne bil brez njega kaj velikega. On pa bi brez njih ne bil »Tito«, kakršen je zdaj, ako bi sploh bil. Oni in on so tisto, čemur pravi Tito »vodilni kolektiv«.

Kdor se je sešel s tem kolektivom, kakor sem se jaz — v tako ugodnih okoliščinah, ki so omogočale njim in meni, da smo govorili odkrito — ne more dvomiti o njihovi poštenosti, bistrournosti in marljivosti, prav kakor ne more dvomiti o tem, da jih podžigajo velika misel, velik smoter (vsaj oni so prepričani o tem) in močna vera. S tem še ne mislim reči, da jim ne manjka več palcev, vatlov ali milj do popolnosti kot posameznikom, politikom, izvršiteljem ali kaj vem kaj še vse (doslej nimam glede tega tako ustaljenega mišljenja, da bi mogel kaj določnega izjavljati o njih, ampak vem samo to, da so nekateri izmed njih kar nabiti z osebnostjo). O njihovih metodah in ravnanju

bi se dalo razpravljati; prav tako o socializmu kot o filozofiji in programu. Vendar ni mogoče zanikati, da hočejo ljudem dobro — da hočejo najmanjšega izmed njih prežeti s spoštovanjem do samega sebe, da hočejo pametno uporabiti veliko naravno bogastvo dežele, da vztrajajo na tem, da je treba njihovo državo spoštovati in gledati v nji igralca, ne pa kmeta v strahotni šahovski igri, ki je pred nami.

Oni so komunisti in rodoljubi (tukaj si ta dva pojma ne nasprotujeta). Odločili so se, da zgrade novo družbo, vendar ne iz kakšne popačenosti, ki bi jo veselila ta neznanska naloga z vsemi pretresi in razdejanjem, temveč zato, ker kot rodoljubi vidijo, da nimajo druge izbire (in tudi jaz mislim, da je resnično nimajo). Menim, da nobeden izmed njih zelo vroče in živo nenehoma ne čuti z mnogimi posamezniki in družinami po vsej deželi, ki preživljajo osebne tragedije, kakršne spremljajo veliki preobrat, ki mu stoje oni na čelu. Trpljenje je preveč blizu in vsakdanje, človek, ki bi nenehoma — v kolikor je to sploh mogoče — in preveč živo čutil z njim, bi pač ne bil za nobeno drugo rabo. Zakaj jugoslovanski voditelji predobro poznajo trpljenje že iz lastnih izkušenj in iz izkušenj svojih družin, da bi se ne strinjali z Bernardom Shawom, ki pravi, da »se razen kapitalizma človeku nič tako ne upira kakor revolucija«.

Kapitalizem v predvojni Jugoslaviji, kakršnega sem opisal v svojih delih »Vrnitev v domovino« in »Moja rodna zemlja«, pa je bil hujši od revolucije. Vsa ljudstva so po naravi konservativna; krvave vstaje jih ne veselijo zaradi same zabave. Uprejo se samo v skrajnem primeru, kadar jim ne ostane drugega, če hočejo vzdržati dalje kot kulturna celota ostalemu svetu nasproti.

Govoril sem s svojim petindvajsetletnim nečakom Tineto, ki mi je dejal, da je pred enim letom, kakšnih pet mesecev pred izbruhom kominforme, doživel najlepši trenutek svojega življenja, ko je bil sprejet kot član v Komunistično partijo Slovenije. Osemnajst mesecev je bil kandidat. Za nenadnim sijem, ki mu je razsvetlil obraz (in fant trdno stoji na tleh in se ne vdaja nikakršnim idiličnim prividom), je bilo neomajno prepričanje, da bi, ko bi ne bilo Jugoslavije, ko bi ne bilo Tita, pa koncepta in postopka, ki ju pomeni beseda »Tito«, prav tako bi ne bilo Ljudske republike Slovenije — mogoče bi sploh ne bilo Slovencev, zakaj Hitler jih je nameraval tako temeljito iztrebiti, kakor se mu je to do malega posrečilo z evropskimi Židi.

Ko bi hotel popolnoma dokumentirati to prepričanje, bi moral napisati celo knjigo (glede katere se bojim, da bi je ne hotel objaviti noben ameriški založnik pri zdravi pameti vse dotlej, dokler traja zdanja histerija). Samo to ti povem, da mislim, da ima Tine prav. Že

večkrat so poskušali oslabiliti Jugoslavijo, ji tako puščati kri, da bi izkravela, jo uničiti za zmerom ali ji preprečiti, da bi se spet postavila na noge — često se je to dogajalo z več strani hkrati — in ne samo da je to poskušala Os in njeni srbski, hrvaški in slovenski hlapci, temveč tudi klike v Foreign Officeu in State Departmentu, poskušal je Vatikan in navsezadnje, kakor vidimo zdaj, tudi Kremelj. Kot generalni sekretar rodoljubne in idejno trdne Komunistične partije Jugoslavije jim je Tito vsem prekrizal račune. To je njegova zasluga — in njegov greh.

»Izročiti oblast v roke ljudstva« ni prazna demagoška fraza. Prav tako ni fraza »ljudska demokracija«. Ko sem se pred nekaj dnevi sprehajal po Gorenjskem, sem videl pri delu ljudske odbore v nekaterih vaseh in v Tržiču, mestu s kakšnimi pet tisoč prebivalci. Ti odbori so nekakšna podlaga za novi upravni sistem, ki še ni našel dokončne oblike. Ljudstvo se samo upravlja, ali vsaj prevzema upravo, in sicer v takšni meri, da se večina aktivno udejstvuje pri ustvarjanju svoje bodočnosti.

Vprašanje »Kateri ljudje so ljudstvo in kateri niso?« mi je seglo v misel že drugi dan, ko sem bil v Jugoslaviji. Postavil sem ga Kardelju, ki je uporabil s kratkimi presledki besedo »ljudstvo« dvakrat ali trikrat med nekim dopoldanskim razgovorom. Spočetka me je pogledal, kakor bi se mu bilo moje vprašanje zdelo nenavadno, morebiti celo nekakšna majhna »podvala«, in moral je pomisliti, preden mi je odgovoril: »Vsi tisti so 'ljudstvo', ki kakorkoli s fizičnim delom ali duševnimi naporimi pozitivno sodelujejo pri celoti konstruktivnega dogajanja v državi.«

»Tudi tedaj, če so nasprotni režimu?« sem vprašal.

»Tudi tedaj, če so nasprotni režimu,« je rekel Kardelj po kratkem obotavljanju, ki ga je bilo verjetno pripisati temu, da me ni dobro poznal in ni vedel, kaj imam za bregom.

»Zadostuje, če delajo in sodelujejo?« sem rekel.

»Zadostuje, če delajo in sodelujejo.«

To me ni zadovoljilo, zakaj bilo je očito, da se Kardelj ni kdovekaj poglobil v moje vprašanje, vendar nisem hotel preveč tiščati vanj. Ko sem prišel v Slovenijo, sem pobaral glede tega Josipa Vidmarja med neko večerjo v njegovi hiši. Njegov duh se mi je zdel prav tako pronicav kakor v letih 1932—33, vendar mirnejši.

»Kateri ljudje so ljudstvo in kateri niso?« je ponovil Vidmar zamišljeno. »Po pravici vam povem, da o tem nismo veliko razmišljali. Večinoma se je to vprašanje razjasnilo v nas samih — subjektivno —

med vojno in potem, med revolucijo. Čisto natanko vemo, kateri ljudje so ljudstvo in kateri niso.« Vendar je pristavil, da bo še razmišljal o tem in se bova pozneje spet mogla povrniti k tej stvari. Vendar menim, da je precèj dobro povedal, kako čutijo voditelji glede tega.

Včeraj popoldne sem šel po svojo pošto v Tržič in ko sem se vračal proti domu, sem videl na steni neke majhne tovarne napis: P r v i č v s v o j i z g o d o v i n i d e l a m o s a m i z a s e. Mislim, da so ljudstvo tisti, ki so tukaj napisali »delamo«.

Seveda nisem bil čisto povsod, niti v vseh krajih na Gorenjskem ne, toda kjerkoli sem bil, nisem videl nobenega »terorja«. Kajpada imajo tudi tukaj varnostno policijo. Poznali so jo pod začetnicami OZNA, zdaj ji pravijo UDBa (UDBa — Uprava Državne Bezbednosti). Svoje delo opravlja prav tako nevsiljivo kakor FBI v Združenih državah.

Med kosilom pri Titu sem govoril z Aleksandrom Rankovičem, zveznim šefom UDBe, ki trdita »zahodni« in »vzhodni« svet o njem, da je sadist in terorist. Meni se je zdel ljubezniv in preudaren, kar bi seveda ne izključevalo, da je »bestialen«, kakor ga je predsinočnjim opisal budimpeštanski radio. Toda njegove ideje in merila so, kakor pri Titu, Kardelju, Kidriču, Djilasu in Pijadi, takšnemu popisovanju popolnoma nasprotni; in Rankovič bi ne mogel ponarediti smehljaja in izraza v svojih očeh, ki ju je najti samo pri neskončno rahločutnem človeku.

Veliko tistega, o čemer so govorili ti ljudje, se je tikalo humanizma in morale ... tistega, kar je prav; pojasnjevali so, zakaj bi bilo napačno zanje, ko bi se bili uklonili agentom politične policije, ki jih je Kremelj pošiljal v Jugoslavijo v velikem številu od leta 1945 do 1947 ... izpričevali vero, da je človek človek, ali bolje, da je vsak posameznik človek, obremenjen s človeško naravo, ne pa samo sestavni del množice ali robot, ki ga moraš voditi in porivati sem in tja in mu narekovati sleherno kretnjo. Mislim, da je ta razlika v konceptu osnovni razlog za prelom med Jugoslavijo in sovjeti. Vendar me nikar napak ne razumi: ne trdim, da je Jugoslavija prepojena z občutkom osebne svobode, blaginje in tolikšne varnosti, da se ni treba človeku bati nobenih posegov, ali da so pravice posameznika tako jasno določene ali zavarovane, da ni o tem nobenih dvomov ali prerekanj.

Jugoslavija se s svojo zgodovino naslanja na grško in latinsko klasiko, krščanstvo, renesanso, dobo prosvetljenstva in druge pridobitve »zahodne« kulture. Tito, Kardelj, Pijade in drugi so zrastle v »zahodnem« okolju. Marksisti so in marksizem je »zahodna« kritika zahodne

civilizacije in krščanstva. Vsi so prebrali na kupe ruske literature in neka prekapina tega je ostala tudi v njihovi duhovni konstrukciji. Vendar so razgledani tudi v jugoslovanski znanosti in leposlovju in se popolnoma naravno veliko bolj nagibajo na zahod kakor na vzhod — ali pravzaprav nikamor, ker gledajo na obe strani s kritičnim očesom in vidijo v obeh dobro in slabo. Njihova resnica utegne biti nekje na sredi med obema in ima svoje lastno jedro in lastne nagibe.

Mislim, da to velja tudi za republiška vodstva. Ko sem bil pri Josipu Vidmarju na prvi dan po svojem prihodu v Slovenijo, sem občudoval neko sliko v njegovi dnevni sobi. Naslikal jo je neki zdaj že mrtvi slovenski impresionist, ki je študiral v Parizu. Vidmar se je nasmehnil; vprašal sem ga, kaj ga zabava.

»Nekega večera pred štirimi leti,« je dejal, »sem imel gosta, ki je označil to sliko in še druge v tej sobi kot ‚dekadentne‘. Bil je šef sovjetske kulturne misije in toliko da mi ni velel, naj jih snamem s sten. Rekel sem mu, da menda umem nekaj o umetnosti: morebiti te slike niso velike umetnine, vendar so kar dobre, in naslikali so jih slovenski umetniki, ki sem jih osebno poznal, torej bodo ostale, kjer so. Z ruskimi gosti smo imeli nič koliko podobnih izkušenj.«

Ko sem ga kot pisatelj pisatelja vprašal, kaj dela, mi je odvrnil, da pripravlja knjigo z naslovom »Komunizem — novi humanizem«. Pred vojno in med vojno Vidmar formalno ni bil komunist; kakor sem izvedel že prej istega večera, se je pridružil Komunistični partiji Slovenije šele pred šestimi meseci — tik po sporu s kominformo.

»Novi humanizem?« sem dejal. »Nekaj malega vem o dveh, treh humanističnih gibanjih v Ameriki, po revijah, ki jih izdajajo — precčj nedoločna zadeva, polna zgovornega besedovanja o ‚človečnosti‘, ki je ti humanisti doslej še niso opredelili tako, kakor jo jaz pojmujem. Kaj mislite z ‚novim humanizmom‘?«

»Ljudi,« je rekel Vidmar. »Človeška bitja, ki jim je treba dati možnost, da se kar najbolj približajo svoji resnični podobi in zmogljivosti. V tej deželi, mislim, je to mogoče doseči samo z inteligentno organiziranim kolektivnim gospodarstvom in kulturo, ki zagotavlja posamezniku svobodo in vse možnosti, da se ustvarjalno vključi v družbo. Je to jasno?«

Rekel sem, da se mi zdi, da je.

Drug gost, ki je sedel za mizo, se je spomnil nekega makedonskega ljudskega pregovora, ki ga poznajo tudi v Grčiji: »Ne živimo, temveč se drug ob drugem izčrpavamo.«

»Ali bo vaš novi sistem, ki ga zdaj organizirate po konceptu, zapadenem v simbolu ‚Tito‘, to predrugačil?«

»Nekateri izmed nas verjamemo, da bo.«

Si kdaj bral knjigo Josepha Conrada »Nostromo«? V hiši, kjer stanujem, sem našel na obrabljen star izvod. Krasna stvar. Zasnovana na spretnem zapletu, med katerim se čudovito naslikani značaji izčrpavajo drug ob drugem, obravnava način, kako velike države izkoriščajo male in kako to vpliva na vsakogar in na vse, kar je s tem v zvezi — na človeško naravo in na vse okoliščine na zemlji. Zgodba se dogaja v Castagueni, izmišljeni republiki latinske Amerike. Tam je srebrn rudnik, ki ga izkorišča neki Anglež in potrebuje več denarja, da bi rudnik razširil in podkupil castaguenske politike. Obrne se na nekega finančnika iz San Francisca, ki mu pravi:

»Mi (v Združenih državah okrog leta 1900) smo tako pametni, da znamo ostati pod streho, kadar dežuje. Mi lahko sedimo in čakamo. Seveda bomo nekega dne posegli vmes. Morali bomo. Vendar se nič ne mudi. Še sam čas mora čakati na največjo deželo na vsem božjem svetu. Vsemu bomo ukazovali: industriji, trgovini, zakonom, časnkarstvu, umetnosti, politiki in veri, od Cape Horna tja do Smith's Sounda in še čez, ako bodo na Severnem tečaju odkrili kakršnokoli reč, ki bi se je bilo vredno polastiti. In nato bomo po mili volji utegnili položiti roko na otoke in celine na tej zemlji, ki leže izven našega ozemlja. Vladali bomo svetu, najsi je to svetu všeč ali ne. Svet tega ne bo mogel predrugačiti — in menda tudi mi ne.«

Mogoče mi Američani ne moremo drugače. Toda svetu to ni všeč. Poglej Tita in Jugoslavijo... In Kino, ki si skuša sama pomagati.

Na naslovni strani je Conrad navedel stih iz Shakespeara: »Tako gnilo nebo se ne zjasni brez nevihte.«

Ko sem se neko popoldne sprehajal sem in tja po stezi v nekem razredčenem gozdu, sem zaslišal pred seboj neko udrihanje. Oglašalo se je v presledkih. Krenil sem proti njemu, ko je ravno utihnilo, in za trenutek pomislil, da sem izgubil pravo smer, ko se je vnovič razbesnelo tik pred menoj. Velik, rjavkasto črn predmet blizu vznožja visoke bukve se je poganjal kvišku, krileč po zraku in udarjajoč po tleh z bobnečo močjo.

Bil je orel, ki je meril od perutnice do perutnice kakšnih pet ali šest čevljev. Kljun se mu je oklepal neke štrleče korenine — nisem mogel videti kako, vendar je bilo očito, da se ne more osvoboditi.

Velike peruti so se razširile, vztrepetale, vstale; in spet in spet zgrmele nizdol. Vrat se je zvijal in trzal in mislil sem, da se mu bo telo odtrgalo od glave. Hkrati so kremplji kopali in praskali pod korenino; prst in kosci trohnečega listja so prskali na vse strani. Zaman.

Nato se je orel zgrudil, kakor bi od izčrpanosti ne mogel več občutiti niti strahu niti gneva; perje na glavi se mu je sprijemalo od krvi na mestih, kjer so ga oključale vrane. Oči — rdečkastorjave z malone črno punčico — so bile steklene, srepe, kakor bi ne videle ničesar več, in nadvse pretresljive. Glava je izražala neko divje dostojanstvo, čeprav jo je napor popačil.

Rezek veter je zavel okrog pobočja. Nizko sem se sklonil med gola drevesa in pobral nekaj raztresenih orlovih peres. Drgetal sem od mraza. Vrane so krakale visoko med vejami nekega bližnjega drevesa.

To je vnovič pripravilo orla v besnost. Njegove peruti in rep so bičali po tleh in zraku. Kremplji so praskali pod korenino, ki ni hotela popustiti. Tipali so po nji in jo zgrešili. Kopali so po zemlji, medtem ko so peruti udrihale in so leteli po zraku prst, listje, pesek in peresa. Nato se je dolgi orlov vrat zvil, kakor bi kdo zvil prazno cev za vodo, peruti so se zaprle, izmučeni rep skrčil in vse telo pognalo na stran z bokom kvišku — spet brez uspeha. Spodnja čeljust je ostala v precepu. Zdajci se je vrat mukoma zravnal, telo se je obrnilo v prejšnjo lego in orel se je spet pogreznil v otrplost skoraj popolne izčrpanosti.

Zahajajoče sonce je izginilo za oblačnim zidom. Veter je enakomerno žvižgal. Kratek sunek vetra je pripodil s seboj nekaj snega in opazoval sem snežinke, kako so se topile na mojih mrzlih, krčevito sklenjenih rokah. Spet je zakrakala vrana.

Orel je spet vztrepetal. Še zmerom je bil živ — ali vsaj mrtev še ni bil. Dotaknil sem se njegove glave v želji, da bi jo očistil prsti in pogledal, kakšne so njegove rane pod blatno oblogo.

Na vsem lepem se je veliki ptič pognal kvišku z novim strahovitim naponom vseh svojih moči, da me je strah, ki ga je to vzbudilo v meni, kar vrgel nazaj. Nerazločno sem videl, kako je sunkovito izpulil glavo iz precepa in šinil mimo mene.

Kakšnih dvajset vatlov dalje je na pol omahnil, na pol sedel na tla. Njegov le deloma razprostrti rep in peruti so se vlekli po tleh. Nagibajoč se na stran, se je skušal vzravnati, vendar se mu to ni hotelo popolnoma posrečiti. Videti je bilo, da mu je posebno težko dvigniti glavo, vendar mi je največ skrbi povzročal njegov kljun. Še zmerom je zijal. Vnovič sem se vprašal, koliko je ranjen njegov jezik. Ali so čeljusti spahnjene? Zlomljene? Če je tako, potem bi bilo bolje, ko bi bil ostal v pasti korenine, zakaj tam bi bil prej in laže umrl kakor od lakote.

Vendar sem čez čas začel misliti, da si bo opomogel. Njegovi gibi, s katerimi se je skušal vzravnati, so postali manj krčeviti. Krila so se mu razprla, zakrilila, zložila. Glava se je vzravnala na upognjenem

vratu in ostala vzravnana. Posrečilo se mu je, da je napravil nekaj poskakujočih, nerodnih gibov.

Mrzli veter je zanašal snežinke vame in mimo mene. Veter mi je zaprl oči. Ko sem jih odprl, je bil orel na najboljši poti, da spet postane orel. Koraknil je dalje, obstal, malce poskočil, nato razprostrl peruti in zapahljal z njimi po zraku. Na vsem lepem je odjadral k nekemu štoru kakšnih dvajset ali trideset vatlov niz sleme.

Najraje bi bil zavriskal. Vendar so mi bile ustnice do malega odrevenele in le s težavo sem se ubranil, da nisem šklepetal z zobmi.

Razmršeni orel se je ta čas stiskal na štoru in mi obračal hrbet — kupček nesreče. Nato se je precèj odsekano vzravnal, na pol razvil peruti in zakrilil z njimi, spet počenil in vzletel. Trenutek je negotovo letel niz sleme, komaj nekaj više od štorov in podrasti. Veter toliko da ga ni spet podrl, toda krila so se sama prilagodila sapi, ki ga je ponesla kvišku.

Nisem mogel zaklicati, vendar sem pomahal orlu, nato pa opazoval liso praznega neba nad sosednjo goro, dokler mi ni zginil spred oči. Zavedel sem se, da me preleta drget.

Pokleknil sem poleg korenine, ki je bila podobna kači, in si nataknil naočnike, da bi jo mogel natančno preiskati, zlasti na mestu, kamor je bil zasekal kljun. Nisem mogel dognati, kako globoko so se bile čeljusti ujele v skrotovičeni les, torej sem pograbil korenino z obema rokama in potegnil, kolikor so mi dale moči. Zlomila se je laže, kakor sem pričakoval — na mestu, kjer je prej tičal orlov kljun.

Ko sem se vrnil premražen in ves pretresen v koč, sem se domislil Melvillove nenavadnega zapiska o albatrosu: »V njegovih nepopisno čudnih očeh se mi je zdelo, da sem ugledal skrivnosti...«

Naslednji dan je bil spet veder in sončen. Lažna pomlad je trajala še tri tedne.

Še mesece pozneje mi je, medtem ko sem raziskoval jugoslovansko zgodbo, spet in spet prihajal na misel pripetljaj z orlom. Povedal sem ga še drugim in izvedel, da v jugoslovanskih gozdovih kaj pogosto nalete na okostja orlov, katerih kljuni se še zmerom trdo oklepajo štrlečih korenin ali ovijalk, ki se plazijo po tleh.

Ko sem bil spet v Združenih državah, me je pritegnil odstavek v W. H. Hudsonovi »Knjigi prirodoslovca«, v katerem avtor govori o čudnih pojavih, ki jih je srečal v naravi. V neki zgodbi pripoveduje o čaplji, ki je doživela drugačno usodo kakor moj orel, a je bila v podobni stiski. Kljun se ji je bil ujel v koščeno ribo. Hudson konča svojo pripoved s sledeča pripombo: »Smrt po naključju je kaj pogost

pojav v življenju divjih živali in lepo število takšnih smrti velja pripisati dejstvu, da je žival napačno presodila položaj, napaka pa je bila velikokrat tako neznatna, da sploh ni bila videti napaka.«

Malo po malo je »moj orel« postal v mojih mislih nekakšen simbol Tita in jugoslovanske revolucije, medtem ko so mi korenine pričeale pomeniti sovjetski in zahodni sistem življenja.

Prevedla Mira Mihelič

LONDONSKE IMPRESIJE

Matej Bor

I.

Bili so trije in skoz mesto so šli —
boba, tambura, pozavna —
in njihova pesem je bila
otožna in pradačna.
Bila je pradačna, kakor je pač
pesem o kruhu,
bila je otožna, kakor je pač
pesem za kruhom.
Šli so in igrali so za pogrebom
nečemu, česar zanje ni več
med zemljo in nebom —
morda le v senci sanj,
a teh je malo
in jih bo čezdalje manj.

II.

Sedijo v soncu pred galerijo,
kjer višijo največji mojstri sveta,
in ko ljudje, še pijani od njih, hitijo
tam mimo, slikajo svoje podobe —
na tla.
Slikajo svoje privide o deželi neznani,
prijazne pasje glave in rože iz Kenije,
in v kape, ki leže tam ob njihovi strani,